

Les imatges de premsa del franquisme tardà

Entre 1972 i 1977, una nova generació va reflectir els moviments pel canvi polític

— Josep Cruañas i Tor —

En la història del fotoperiodisme català hi ha moments especialment vius i de gran intensitat política, com ara la República o la Guerra Civil. Un altre d'aquests moments van ser els darrers anys del franquisme. Durant la darrereria de la dictadura hi va haver una penetració progressiva d'una nova mena de periodisme gràfic, que va tenir el punt culminant en els anys 1976 i 1977. Era una nova manera de fer que implicava la utilització no solament de nous temes, sinó també d'un nou llenguatge gràfic que en bona part va servir a la causa de la lluita antifranquista.

El règim franquista va imposar des del 1939 la censura sobre els mitjans de comunicació, que va afectar especialment les imatges. Per aquest condicionant, la fotografia de premsa es va tornar descriptiva dels fets i notícies de caràcter oficial de les noves autoritats. La fotografia de fets públics i polítics va esdevenir encarcerada com en els temps del magnesi. D'altra banda, la censura limitava les imatges que poguessin donar testimoni de determinats ambients o situacions socials que eren amagats. En canvi, la fotografia esportiva i d'aspectes

lúdics quedava menys encotillada, sempre que no sortís de l'àmbit estrictament esportiu, dins els límits de la moral imperant.

Si va ser difícil la introducció del nou periodisme democràtic als mitjans de comunicació, encara va ser més difícil la introducció de les imatges de determinats fets.

És evident que s'havia fet un avenç quan la premsa escrita parlava de les manifestacions o de les opinions dels nous líders polítics de l'oposició, però la mostra del gran canvi de la situació política es va donar quan es publicaren a la premsa diària imatges de les manifestacions o les cares dels polítics de l'oposició. Va ser un signe que s'havia iniciat un camí sense retorn que deixava enrera la dictadura.

El nou fotoperiodisme va néixer i començà a desenvolupar-se en la clandestinitat, dins de sectors de l'oposició, tot fent un paper polític de combat des de diversos camps.

En aquesta plana, manifestació feminista contra la condemna per adulteri imposada a Maria de los Angeles Muñoz, el novembre de 1976 (Foto: Pilar Aymerich).

A la plana de la dreta, la manifestació a Barcelona de l'1 de febrer de 1976, una fita històrica clau. Per primer cop des de la mort de Franco, ocorreguda nou setmanes abans, els catalans van sortir al carrer per exigir llibertat, amnistia i Estatut d'autonomia. Al primer pla de la foto es poden veure algunes cares conegudes, entre elles els periodistes Andreu Claret i Josep Ramoneda (Foto: Jordi Morera).

— Joves professionals van recollir testimonis fotogràfics de la lluita contra la dictadura —

Càrrega de la policia a la Zona Universitària de Barcelona, el 1971, en ser prohibit el recital de Pete Seeger. A la dreta, "social" amb una pistola, en ser descobert pels estudiants, a l'Institut Químic de Sarrià, el 1972. (Fotos: Paco Elvira).

Eren unes imatges compromeses que donaven testimoni d'un país que s'havia mantingut amagat; des de les de l'oposició política a la repressió policiaca, les lluites reivindicatives veïnals i sindicals, els fets de la cultura lliure, com ara la Nova Cançó, i també la imatge de denúncia de problemes socials i de marginació. En definitiva, parlant amb els fotògrafs que van tenir un paper actiu en aquest procés, tots coincideixen a marcar com una característica comuna que el fotògraf havia sortit al carrer per donar una nova imatge. A més, tots eren conscients que participaven en un moviment ciutadà contra la dictadura.

De tota manera, no podem dir que els nous fotoperiodistes fossin un grup homogeni, ni tan sols que hi hagués un mínim d'organització. La majoria d'ells feien els primers passos en la professió, d'altres tingueren un plantejament més combatiu que professional, i per això quan va canviar la situació van seguir d'altres camins professionals. També hem de tenir en compte el cas de fotògrafs no estrictament lligats a la premsa, com la Colita, la Pilar Aymerich, l'Oriol Maspons o en Xavier Miserachs, que es van incorporar a aquest moviment treballant en l'àmbit del reportatge per a diverses revistes, i després han seguit la seva via.

D'altra banda, hem de tenir presents fotògrafs com ara en Pau Barceló, que des d'una posició independent van captar imatges de fets culturals de música i teatre que tenien lloc dins l'àmbit del que en podríem dir en bona part resistència cultural.

La resistència política

D'imatges de la resistència política en tenim ben poques, des de la fi de la guerra fins al 1972. Això no és estrany, si tenim present la persecució policiaca a què s'exposava un fotògraf, raó per la qual encara ara són anònimes imatges com les de la vaga de tramvies del 1951 a Barcelona o les de la *caputxinada* o l'assalt a la facultat de Medicina. D'un moment que va marcar un punt de partida important per al moviment d'oposició, el consell de guerra de Burgos, trobem les imatges de la tancada d'intel·lectuals a Montserrat, el desembre de 1970, on van fer fotografies la Colita i en Xavier Miserachs. Miserachs ens comenta que va perdre la pista del rodret, ja que va ser donat a gent que el va fer arribar a la premsa estrangera. També se'n va fer una filmació. Unes altres de les primeres imatges de la repressió policiaca van ser les de la càrrega de la policia contra els estudiants que anaven al recital prohibit de Pete Seeger a la Zona Universitària de Barcelona, el 1971, i el social al Químic de Sarrià, el 1972; també les fotografies de la manifestació de l'U de Maig convocada per l'Assemblea de Catalunya a Sant Cugat del Vallès, fetes per Paco Elvira, i que van ser el seu punt de partida professional. Les imatges de la càrrega del recital foren exposades l'endemà en un cartell a la facultat d'Econòmiques, com a denúncia dels fets.

A partir d'aquesta data es va anar ampliant el nombre de fotògrafs que sortien amb una càmera al carrer a fer fotografies de manifestacions i actes de tota mena, fins arribar al punt culminant de les manifestacions que van tenir lloc a Barcelona l'1 i el 8 de febrer de 1976, en què es va fer un desplegament gràfic sense precedents. En aquella ocasió Armengol va captar les fotografies de la càrrega de la policia al passeig de Sant Joan, que van esdevenir un símbol gràfic de la transició. D'aquelles dues manifestacions, se'n va publicar un llibre clandestí, fet per l'Assemblea de Catalunya i titulat *Agressió a la pau, testimoni gràfic*, que recull un seguit de fotografies dels fets que inclou les d'Armengol i d'altres fotògrafs.

Armengol, després de fer les fotografies, les va revelar, en va fer còpies i les va enviar a les redaccions de diversos diaris estrangers amb el prec que no hi posessin el nom; tanmateix, *The New York Times* les va publicar citant el nom de l'autor. De tota manera, quan va anar a veure el director de la *Hoja del Lunes*, on col·laborava com a estudiant de periodisme, el director es va espantar i no es va atrevir a publicar-les; en canvi, sí que les hi va publicar el suplement per a Catalunya de la revista *Ciudadano*. Això va provocar que el director general de Premsa, que llavors era un periodista català, telefonés al director de la revista i l'amenacés de tancament. Al cap d'un any van ser publicades a *Tele/Expres* i *Interviú*.

En el període de 1973 a 1977 hi ha una sèrie de fotògrafs que surten sistemàticament al carrer a fer imatges de les manifestacions llampec, dels actes sindicals clandestins o dels actes de protesta dels barris. En cada ocasió d'aquestes solien trobar-se Jordi Soteras, Paco Elvira, Pilar Viladegut i Jordi Noguera. Jordi Socias, que llavors militava al PSUC, solia tenir molta informació d'actes i manifestacions. Va arribar un moment en què les mateixes organitzacions i partits ja els coneixien i els avisaven amb antelació.

El Grup de Producció i el SIC

A la dificultat que suposava haver d'esquivar la policia, a l'hora de fer fotografies, s'hi ajuntava el fet que les persones que participaven en actes clandestins defugien els fotògrafs, i més d'una vegada els havien escridassat. Això no obstant, l'actitud de por de la gent va anar minvant a partir del 1976. Així, veiem que els participants en les manifestacions del febrer de 1976 a Barcelona ja no evitaven les càmeres. De tota manera fins després de la celebració de l'Onze de Setembre de 1976 a Sant Boi els fotògrafs prenen la precaució de tacar els ulls dels manifestants, perquè no poguessin ser reconeguts per la policia. Una mostra de la importància de la imatge és el que va passar a l'Aberri Eguna del 1977, on era present l'Armengol. La policia tenia la consigna que no hi havia de passar res, i per això van anar detenint tots els fotògrafs de premsa, els va aplegar a comissaria i els va fer lliurar els rodets.

Uns manifestants arrenquen l'escut franquista del monument "a la Victoria", en el Cinc d'Oros de Barcelona el 14 de desembre de 1979 (Foto: Pepe Encinas). A l'esquerra, logotip de l'agència fotogràfica SIC.

Tancada d'intel·lectuals a Montserrat, el desembre de 1970. (Colita).

Càrrega de la policia contra els manifestants convocats per l'Assemblea de Catalunya, el dia 1 de febrer de 1976. (Manel Armengol).

Entorn del 1973 es va crear el Grup de Producció, format per diverses persones amb l'objectiu directe de captar imatges dels fets polítics del país i fer-les sortir a la premsa estrangera. Hi participaren un grup nombrós de persones, com ara Francesc Llobet, Pere Joan Ventura, Xavier Celayaundi, Carme Rius, Cesc Simó, Jordi Farrarons, Georgina Cisqueuella, Jaume Puig, Toni Tomàs, Bartomeu Cruells... També hi estaven vinculats una sèrie de fotògrafs, com Pilar Viladegut o Jordi Morera, que es dedicava a la feina de cercar pisos de d'on

es poguessin filmar les manifestacions. Un moment culminant el van constituir les manifestacions de l'u i del vuit de febrer del 1976, en què van fer sortir al carrer 14 equips de filmació.

Els equips de filmació de carrer eren formats per un conductor, un càmera, un fotògraf i un tècnic de so. Filmacions i fotografies eren distribuïdes a la premsa estrangera. Les fotografies al principi eren signades amb una sigla, AGIP, que va ser ideada per en Pere Joan i que no tenia cap significat concret. Amb aquest nom aparegueren també publicades les primeres fotografies que els va admetre la premsa catalana.

Els components del Grup de Producció tenien com a primer objectiu un compromís amb l'oposició, i tot i que la majoria militaven al PSUC, el grup no apareixia pas com un aparell del partit. Entre les finalitats del Grup, hi havia d'una banda la difusió internacional de filmacions i fotografies, i de l'altra passar les pel·lícules en sessions clandestines molt lligades al moviment de cine-clubs i en associacions de veïns.

A partir d'aquest grup, es va provar de fer rutilar una agència de fotografia amb el nom de SIC, Serveis d'Informatius Catalans. Bartomeu Cruells va intentar engegar-la en el moment de la transició, però no va tenir continuïtat per motius econòmics. Mentre va funcionar hi col·laboraren, a més del mateix Cruells, Pilar Viladegut, Jordi Morera, Manel Armengol, Paco Elvira i molts d'altres. De tota manera, el fet que aquests fotògrafs s'incorporessin a treballar per a diversos diaris va fer inviable l'experiència. Tot i que aquest intent va ser fallit, aquest grup de fotògrafs, al qual també estaven lligats Pere Monés, Jaume Mor, Pau Oliva, Pilar Aymerich, Colita i molts d'altres, va ser el nucli fundador de l'Associació de Fotògrafs Professionals de Premsa i Mitjans de Comunicació de Catalunya, nascuda el 1977.

Les publicacions periòdiques

Una de les primeres fonts de treball d'aquesta nova generació van ser les col·laboracions en les revistes de barri, lligades al moviment de les Associacions de Veïns. Aquest és el cas d'en Pepe Encinas, que va començar amb *Gramà* i *Els Quatre Cantons*, o de Jordi Morera, que ho va fer a *La Voz de Badalona*. També podem esmentar revistes com *Orifloma*, que va publicar unes fotografies de Jordi Morera d'uns tancs al carrer el dia de les eleccions del 1977 a Barcelona, fotos que no havien gosat publicar-li al *Correu*. També cal destacar *Canigó*, on col·laborava assiduament Pilar Viladegut, i *Presència*, revista que va fer un gran paper en donar difusió i veu al nou periodisme democràtic de denúncia.

Al començament els fotògrafs més grans que treballaven en les plantilles dels diversos diaris es miraven amb mala cara els nous professionals i els feien el buit, considerant que eren intrusos. De tota manera ells feien una nova fotografia, i difícilment hom trobava els fotògrafs oficials en

— Una de les primeres fonts de treball d'aquesta nova generació van ser les revistes de barri —

els actes que es feien al carrer, fora de fets extraordinaris, com l'Onze de Setembre del 1977, quan la transformació del règim ja havia esdevingut un fet. Tanmateix, cal destacar que els fotògrafs que van fer esforços més actius d'acostament i que van connectar més amb la nova generació van ser el pare Jordi Soteras i en Pepe Valls, que era d'Europa Press. Eren els únics que se solien trobar en manifestacions exposades o en actes clandestins. Finalment, però, de mica en mica aquesta nova generació anà entrant als diaris, a mesura que aquests necessitaven introduir la nova manera de fer fotografia.

En l'inici d'aquest procés en la premsa diària, hem de destacar *Tele/eXprés* en tot el període de les alcaldies de Viola i Masó, en què es va fer ressò de les denúncies del desastres urbanístics i dels atacs contra el patrimoni arquitectònic. Hi treballaven com a fotògrafs, a més de Nicolàs G., que era de plantilla, Armengol, Socias, Pepe Encinas i Pere Monés.

Moltes fotografies de manifestacions o actes eren lliurades als organitzadors. Solien circular pertot arreu i eren divulgades per les publicacions polítiques clandestines, tot i que aquestes fins al darrer moment no tingueren uns mitjans tipogràfics adequats per incloure-hi imatges. La revista clandestina que va tenir uns mitjans tècnics millors, entre les dels anys setanta, va ser *Treball*, l'òrgan d'expressió del PSUC; en Jordi Soteras hi col·laborà del 1974 al 1977, i el va seguir en Pere Monés i en Jordi Morera, ja en el període de legalitat.

Una revista que va donar entrada a les imatges de la lluita política d'aquell moment que eren proporcionades pels nous fotoperiodistes va ser *Arreu* (1976-77), on va col·laborar en Jordi Soteras, però també hi trobem fotos d'en Pere Monés, Paco Elvira, Manel Armengol, Antoni Muns, Lurdes G. o Pascual-Fernández, entre molts d'altres.

Cal tenir present el paper de les revistes de més tirada, com ara *Destino*, *Triunfo*, *Mundo*, *Primera Plana*, *Cambio 16* o *Interviú*, en les quals es va introduir un periodisme de denúncia de fets i situacions socials que va donar entrada als nous fotoperiodistes.

Colita va col·laborar a *Interviú* en reportatges com ara el dels presos de la Model autolesionats, o un altre sobre l'estat dels psiquiàtrics. Pilar Aymerich va treballar per a *Triunfo*, on entre altres coses feia les imatges de l'article de Vázquez Montalbán, "Cuestiones periféricas". Paco Elvira treballava per a *Cambio 16* i *Mundo*, i Jordi Socias per a *Cambio 16*, cosa que el va portar el 1976 a traslladar-se a viure a Madrid.

El punt culminant de tota aquesta desclosa va ser l'Onze de Setembre de 1976, a Sant Boi, i el de 1977 a Barcelona. En el llibre editat per Edicions 62 del primer i en el suplement d'*Interviú* del segon, hi trobem aplegada una mostra de tots aquests fotògrafs i dels que se'ls anaren incorporant a partir del 1977. Fixem-nos en el canvi produït des de les manifestacions de febrer de 1976 al setembre d'aquell mateix any: en el

primer cas el llibre va ser il·legal; en canvi, en el segon el treball ja va sortir directament a la premsa, i el llibre va ser publicat legalment. Com a conclusió, podem dir que la nova generació de fotògrafs va donar una imatge de la Catalunya de la darrerria del franquisme que evidentment va contribuir en tot el procés polític d'aquell moment. Pel que fa a l'aspecte professional, van representar un revulsiu de la fotografia que es feia fins aleshores, aportant també la utilització de nous mitjans tècnics amb una nova manera de fer fotografia més directa i en directe compromís amb el moment polític. ●

Manifestació per l'Amnistia, el 4 d'abril de 1976. (Jordi Soteras).

Manifestació al passeig de Gràcia de Barcelona contra el procés de Puig Antich, el desembre de 1973. (Bartomeu Cruells).

— Les publicacions polítiques clandestines no tenien mitjans tècnics per incloure-hi fotografies —